

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Робоча програма
навчальної дисципліни
"ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ
У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ"
для студентів спеціальності
8.15010008 "Публічне адміністрування"
денної форми навчання

Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015

Затверджено на засіданні кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки.
Протокол № 12 від 25.03.2015 р.

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладачі: Кайнова Т. В.
Соболев В. Г.

Р 58 Робоча програма навчальної дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" для студентів спеціальності 8.15010008 "Публічне адміністрування" денної форми навчання : [Електронне видання] / уклад. Т. В. Кайнова, В. Г. Соболев. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 43 с. (Укр. мов.)

Подано кваліфікаційні вимоги до студентів у галузі екологічного менеджменту у публічному адмініструванні, тематичний план навчальної дисципліни та її зміст за модулями та темами. Вміщено плани лекцій, семінарських (практичних) занять, методичні рекомендації щодо оцінювання знань студентів, професійні компетентності, якими повинен володіти студент після вивчення дисципліни.

Рекомендовано для студентів спеціальності 8.15010008 "Публічне адміністрування" денної форми навчання.

Вступ

Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні – динамічна навчальна дисципліна, що орієнтована на вирішення актуальних еколого-економічних завдань сучасності.

У програмі передбачено розгляд навчальних тем, що вивчають суть та принципи розвитку екологічно збалансованої економіки, фундаментальні еколого-економічні концепції, теорії та закони, а також організаційно-управлінські й економічні механізми, що спрямовані на запобігання руйнуванню природного довкілля та його ресурсів.

Методика викладання дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" передбачає використання міждисциплінарного підходу до вивчення еколого-економічних процесів та явищ і вирішення проблем еколого-економічного управління. Тому в процесі викладання навчальної дисципліни використовуються основні положення з таких дисциплін, як: "Еколого-економічна теорія", "Теорія синергетики", "Менеджмент", "Маркетинг", "Економіка природокористування й охорони навколишнього середовища", "Еколого-економічний аудит" і "Фінансовий аналіз".

Головним завданням навчальної дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" є навчити студентів застосовувати здобуті знання під час вирішення практичних еколого-економічних проблем та прийняття управлінських рішень.

Навчальна дисципліна "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" є нормативною навчальною дисципліною та вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітнього ступеня "магістр" спеціальності 8.15010008 "Публічне адміністрування" денної форми навчання.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів відповідних до ECTS – 3; у тому числі: змістових модулів – 2; самостійна робота	Галузь знань: 1501 "Державне управління"	Нормативна. Рік підготовки: 2М. Семестр: 2
Кількість годин: усього – 108; за змістовими модулями: модуль 1 – 46 год; модуль 2 – 62 год	Шифр та назва спеціальності: 8.15010008 "Публічне адміністрування"	Лекції: кількість годин – 14. Практичні (семінарські): кількість годин – 28. Самостійна робота: кількість годин – 66
Кількість тижнів викладання дисципліни: 7. Кількість годин на тиждень – 6	Освітній ступінь: магістр	Вид контролю: залік

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 67 %;

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання даної навчальної дисципліни є формування системного мислення та знань щодо прийняття екологічно коректних управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях здійснення господарської діяльності.

Для досягнення мети поставлені такі основні **завдання**:

набуття навичок із вирішення організаційних і технологічних завдань екологічного менеджменту і аудиту;

засвоєння особливостей проведення екологічного менеджменту і аудиту в Україні.

"Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" – динамічна навчальна дисципліна, що орієнтована на вирішення актуальних еколого-економічних завдань сучасності.

Об'єктом навчальної дисципліни є система екологічного менеджменту, сучасні інструменти розробки та впровадження цих систем.

Предметом навчальної дисципліни є процеси екологічного менеджменту.

Вивчення даної навчальної дисципліни студент розпочинає, прослухавши більшість навчальних дисциплін гуманітарного та професійного циклів. Теоретико-методологічною базою вивчення цієї дисципліни є такі навчальні дисципліни, як: "Загальна екологія", "Прикладна екологія", "Природокористування", "Менеджмент", "Облік та аудит", "Промислова екологія", "Економіка підприємства".

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час лекційних занять та виконання практичних завдань. Найбільш складні питання винесено на розгляд і обговорення під час семінарських занять. Також велике значення в процесі вивчення та закріплення знань має самостійна робота студентів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати: основи економіки і організації природокористування та природоохоронної діяльності, визначення сучасного менеджменту в екології, об'єкт і предмет, завдання, структуру, закономірності організації навколишнього природного середовища, закономірності взаємодії організмів і середовища, вплив різних галузей діяльності на складові ландшафтно-географічної оболонки, організаційні механізми оптимізації взаємодії людини та природи, засади екологічної етики, освіти, культури, екологічні проблеми України та основні шляхи їх подолання;

вміти: визначати екологічно небезпечні складові різних видів діяльності людини, розуміти механізм їхнього впливу на середовище та його наслідки для природи і самої людини; розробляти природоохоронні заходи з урахуванням конкретних умов, використовувати отримані знання у своїй діяльності, пропагувати екологічну освіту та культуру; вирішувати галузеві, загальні локальні і регіональні екологічні проблеми, уміння користуватися екологічними нормативно-правовими документами.

У процесі викладання навчальної дисципліни основна увага приділяється оволодінню студентами професійними компетентностями, що наведені в табл. 2.1.

**Професійні компетентності, які отримують студенти після вивчення
навчальної дисципліни**

Код компетентності	Назва компетентності	Складові компетентності
ЕМУПА* 1	Здатність використовувати науково-теоретичні засади екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Здатність аналізувати та порівнювати концепції екологічного менеджменту
		Здатність порівнювати принципи і функції сучасного екологічного менеджменту
		Знання стандартів екологічного менеджменту
ЕМУПА 2	Здатність проводити екологічний аудит	Здатність визначати необхідність проведення екологічного аудиту
		Здатність оцінювати систему екологічного аудиту
		Здатність проводити екологічний аудит
		Здатність проводити аудиторську перевірку

* Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні

Структуру складових професійних компетентностей та їх формування відповідно до Національної рамки кваліфікацій України наведено у додатку А.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1 Екологічний менеджмент

Тема 1. Концепція екологічного менеджменту

Пізнавально-методологічний інструментарій екологічного менеджменту та його структура. Теоретичний та емпіричний рівень вивчення проблем екологічного менеджменту. Методичний апарат у системі екологічного менеджменту (методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, логічний, теоретичного моделювання, формалізації, системного аналізу, математичні, графічні, статистичні методи). Особливості понятійно-категоріального апарату дисципліни та її взаємозв'язок із іншими науками.

Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту

Предмет і зміст екологічного менеджменту. Основні цілі екологічного менеджменту. Структура екологічного менеджменту. Екологічний моніторинг та його методи. Екологічні стандарти і нормативи та їх різновиди. Екологічне і природно-ресурсне законодавство. Ліцензування господарської діяльності. Екологічна сертифікація. Екологічні і ресурсні цільові програми.

Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту

Призначення та основна спрямованість міжнародних стандартів серії ISO 14 000. Система стандартів ISO 14 000: документи, що орієнтують на створення та використання систем екологічного менеджменту; керівництва щодо екологічного контролю та оцінки; стандарти, що орієнтують на продукцію. Концепція *Total Quality Management* (глобального управління якістю) як база створення стандартів серії ISO 14 000. Передумови для застосування стандартів ISO 14 000 підприємствами і організаціями різних форм власності. Найважливіші напрями практичної діяльності в області екологічного менеджменту, закріплені в стандартах ISO 14 000. Система еколого-економічних пріоритетів запровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах. Проблеми впровадження систем екологічного менеджменту.

Змістовий модуль 2 Екологічний аудит

Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту

Екологічний облік і реформування традиційної системи обліку на підприємстві. Особливості екологічного обліку і звітності на українських підприємствах. Екологічний аудит і міжнародні стандарти.

Тема 5. Система екологічного аудиту

Структура екологічного обліку: фінансовий і управлінський облік та облік за екологічними показниками. Загальні вимоги до системи

екологічного обліку на підприємстві. Екологічні екстерналії та їх відображення в системі обліку підприємства. Облік екологічних витрат та їх калькуляція. Основні стандарти екологічної звітності підприємства. Методика екологічної звітності: облік екологічних ефектів підприємства.

Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту

Загальні вимоги до діяльності у сфері аудиту відповідно до міжнародних стандартів. Критерії аудиту. Сторони аудиту, їх обов'язки та взаємозв'язок. Принципи проведення аудиту систем менеджменту. Вимоги до розроблення програми аудиту. Сфери відповідальності під час проведення аудиту. Поняття "кадри", "керівні кадри", "кадрова політика". Сучасна державна природоохоронна кадрова політика. Принципи здійснення природоохоронної кадрової політики. Система управління кадрами природоохоронних державних служб. Структура, функції, організація роботи природоохоронних кадрових підрозділів. Вимоги до кваліфікації, компетентності та особистих якостей аудиторів систем менеджменту якості та екологічних аудиторів.

Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки

Приватизаційний екологічний аудит, основні напрями, значення та законодавча база за умов перехідної економіки. Інвестиційний екологічний аудит, його функції та основні завдання. Роль інвестиційного екоаудиту в умовах розвитку ринкової економіки. Енергетичний аудит як вид технічного галузевого екоаудиту. Головна мета, порядок проведення енергетичного екоаудиту. Комплексний експрес-аудит підприємств, що модернізуються. Екологічний аудит окремих видів діяльності промислового підприємства (господарського об'єкта, організації). Аудит викидів в атмосферу, аудит скидів у водні об'єкти, аудит відходів виробництва. Аудит мінімізації відходів виробництва. Основне призначення, порядок здійснення аудиту.

4. Структура навчальної дисципліни

Із самого початку вивчення навчальної дисципліни кожен студент має бути ознайомлений як із робочою програмою навчальної дисципліни

і формами організації навчання, так і зі структурою, змістом та обсягом кожного з її навчальних модулів, а також із усіма видами контролю та методикою оцінювання сформованих професійних компетентностей.

Вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання навчальних модулів. Навчальний модуль – це окремий, відносно самостійний блок дисципліни, який логічно об'єднує кілька навчальних елементів дисципліни за змістом та взаємозв'язками. Тематичний план дисципліни складається з двох змістових модулів (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Структура залікового кредиту навчальної дисципліни

Тема	Лекції	Практичні (семінарські) заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Екологічний менеджмент			
Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	2	4	9
Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	2	4	10
Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	2	4	9
Разом годин за модулем:	6	12	28
Змістовий модуль 2. Екологічний аудит			
Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	2	4	10
Тема 5. Система екологічного аудиту	2	4	9
Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	2	4	10
Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки	2	4	9
Разом годин за модулем:	8	16	38
Всього годин:	14	28	66

5. Теми та плани семінарських (практичних) занять

Семінарське заняття – форма навчального заняття, спрямована на закріплення студентом теоретичних знань, отриманих як на лекційних заняттях, так і в процесі самостійного вивчення матеріалу.

У процесі проведення семінарського заняття організується дискусія навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези

виступів, а також проблемні питання, відповідь на які має бути знайдена у ході обговорення.

Практичне заняття – форма навчального заняття, спрямована на формування вмінь та навичок виконання певних видів економічної роботи, а саме – розрахунків економічних показників та обґрунтування висновків.

У процесі проведення практичного заняття студенти самостійно або у малих групах (за умови попереднього пояснення викладача) виконують запропоновані завдання різного рівня складності, практичні ситуації чи ділові ігри. Наприкінці заняття з метою виявлення ступеня засвоєння матеріалу викладачем проводиться перевірка роботи, яку виконували студенти, та підведення підсумків із виставленням відповідної оцінки залежно від результатів виконаної роботи. У межах дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" з метою опанування студентами усіх видів економічних розрахунків практичні заняття рекомендується проводити за окремо взятими темами чи, у деяких випадках, питаннями.

Таблиця 5.1

План проведення практичних (семінарських) занять

Назва теми	Перелік практичної роботи (опрацьованих питань)	Кількість годин	Літерату- ра
1	2	3	4
Змістовий модуль 1. Екологічний менеджмент			
Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	1. Правове забезпечення екологічного менеджменту. 2. Інформаційне забезпечення екологічного менеджменту. 3. Механізми правової і економічної відповідальності суб'єктів екоменеджменту	4	Основна: [1; 3; 4; 7; 8]
Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	1. Основні поняття Закону України про охорону навколишнього середовища. Загальні положення. Терміни та визначення. 2. Сутність екологічного менеджменту. 3. Принципи екологічного менеджменту. 4. Функції екологічного менеджменту	4	Основна: [1; 3; 4; 7; 8]
Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	1. Становлення екологічної сертифікації. 2. Системи сертифікації. Сертифікація системи екологічного менеджменту підприємства (таблиця показників, що підлягають сертифікації продукції)	4	Основна: [1; 3; 4; 7; 8]

1	2	3	4
Змістовий модуль 2 Екологічний аудит			
Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	1. Стадії екологічного аудиту. 2. Аудит викидів у атмосферу. 3. Аудит водоспоживання та водовідведення. 4. Аудит відходів. 5. Основні чинники успіху екологічного аудиту	4	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Тема 5. Система екологічного аудиту	1. Організація проведення інспекторських перевірок. 2. Регулювання взаємодії органів виконавчої влади у галузі охорони навколишнього середовища. 3. Екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон України	4	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	1. Основні поняття та роз'яснення. 2. Розрахунок збитків рибному господарству, заподіяні унаслідок забруднення водойми. 3. Розрахунок збитків внаслідок незаконного добування піщано-гравійної суміші, днопоглиблювання, несанкціонованих гідромеханізованих та вибухових робіт	4	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки	1. Підбір методики проведення і типу екологічного аудиту. 2. Розробка етапів послідовності проведення екологічного аудиту. 3. Складання звіту з екологічного аудиту. Вивчення вимог міжнародних та національних стандартів щодо аудиторських звітів	4	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]

5.1. Приклади типових практичних завдань за темами

Змістовий модуль 2 Екологічний аудит

Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки

Завдання 1. Складання звіту з екологічного аудиту. Вивчення вимог міжнародних та національних стандартів щодо аудиторських звітів.

План

1. Структура звіту з екологічного аудиту.
2. Стандарт аудиторського звіту Європейського банку реконструкції і розвитку.

3. Структура звіту з оцінювання впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

Завдання 2. Підбір методики проведення і типу екологічного аудиту.

План

1. Основні критерії вибору методики проведення екоаудиту.
2. Структура протоколу (переліку питань) екологічного аудиту (на прикладі підприємства цукрової промисловості).
3. Характеристика основних елементів протоколу екологічного аудиту.

6. Самостійна робота

Самостійна робота студента (СРС) – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються студентом самостійно під методичним керівництвом викладача.

Мета СРС – засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця вищого рівня кваліфікації.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів денної форми навчання, визначається навчальним планом і становить 35 % (38 годин) від загального обсягу навчального часу на вивчення дисципліни (108 годин). У ході самостійної роботи студент має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, нести індивідуальну відповідальність за якість власної професійної підготовки. СРС включає: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури, основних термінів та понять за темами дисципліни; підготовку до практичних, семінарських, лабораторних занять; підготовку до виступу на семінарських заняттях; поглиблене опрацювання окремих лекційних тем або питань; виконання індивідуальних завдань (вирішення розрахункових індивідуальних та комплексних завдань) за вивченою темою; написання есе за заданою проблематикою; пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою дисципліни; аналітичний розгляд наукової публікації; контрольну перевірку студентами особистих знань за

запитаннями для самодіагностики; підготовку до контрольних робіт та інших форм поточного контролю; підготовку до модульного контролю (колоквіуму); систематизацію вивченого матеріалу з метою підготовки до семестрового екзамену.

Необхідним елементом успішного засвоєння матеріалу навчальної дисципліни є самостійна робота студентів із вітчизняною та закордонною спеціальною економічною літературою, нормативними актами з питань державного регулювання економіки, статистичними матеріалами. Основні види самостійної роботи, які запропоновані студентам для засвоєння теоретичних знань із навчальної дисципліни, наведені в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Завдання для самостійної роботи студентів та форми її контролю

Назва теми	Зміст самостійної роботи студентів	Кількість годин	Форми контролю СРС	Література
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Екологічний менеджмент				
Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до <i>семінарського заняття</i> , огляд теоретичного матеріалу за темою "Принципи екологічної політики і критерії екологічної безпеки у процесі взаємодії суспільства з природою"	9	Презентація результатів	Основна: [1; 3; 4; 7; 8]
Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. Підготовка до контрольної роботи за темами 1 і 2. Виконання <i>індивідуального завдання</i> "Стан та перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні"	10	Захист індивідуального завдання	Основна: [1; 3; 4; 7; 8]
Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, підготовка до контрольної роботи. Виконання індивідуального завдання "Стандарти і міжнародні рекомендації у сфері систем екологічного менеджменту"	9	Письмова контрольна робота за темами 1 і 2. Захист індивідуального завдання	Основна: [1; 3; 4; 7; 8]
Усього за змістовим модулем 1		28		

1	2	3	4	5
Змістовий модуль 2. Екологічний аудит				
Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання <i>індивідуального завдання</i> "Принципи, що регулюють проведення екологічного аудиту: професійної етики, методологічні"	10	Захист індивідуального завдання	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Тема 5. Система екологічного аудиту	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття. <i>Есе</i> на тему "Правопорушення у сфері екологічного аудиту", виконання <i>індивідуального завдання</i>	9	Перевірка есе	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою; написання <i>есе</i> на тему "Функції Кабінету Міністрів, місцевих рад, аудиторської палати у сфері екологічного аудиту", виконання <i>індивідуального завдання</i>	10	Перевірка есе	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. <i>Самостійне опрацювання лекційного матеріалу</i> : 1. Показники екологічного аудиту, основні завдання у сфері екологічного аудиту. 2. Стадії процесу проведення екологічного аудиту. 3. Екологічний аудит у ході проведення екологічної експертизи як засіб одержання достовірної екологічної інформації. 4. Формування системи екологічного менеджменту й екологічного аудиту в Україні та за кордоном. Виконання <i>індивідуального завдання</i>	9	Експрес-опитування	Основна: [6]. Додаткова: [11; 13; 15]
Усього за змістовим модулем 2		38		

6.1. Індивідуальне завдання

Індивідуальне завдання студента є вибіркоvim видом позааудиторної самостійної роботи студента та має навчально-дослідницький характер, виконується у процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни і завершується разом зі складанням підсумкового екзамену з даної навчальної дисципліни. Виконання індивідуального завдання є одним із важливих засобів підвищення якості підготовки майбутніх спеціалістів, які здатні застосовувати на практиці теоретичні знання, вміння та навички з даної навчальної дисципліни.

Підготовка індивідуального завдання передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із дисципліни та застосування їх у процесі розв'язання конкретних економічних ситуацій, розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних із темою індивідуального завдання.

Індивідуальне завдання передбачає наявність наступних елементів наукового дослідження: практичної значущості, комплексного системного підходу до вирішення завдань дослідження, теоретичного використання передової сучасної методології та наукових розробок, наявність елементів творчості, вміння застосовувати сучасні технології.

Практична значущість індивідуального завдання полягає в обґрунтуванні реальності її результатів для потреб практики.

Реальною вважається робота, яка виконана відповідно до наявних проблем підприємства, на основі його реальних даних за кілька років і результати якої повністю або частково можуть бути впроваджені в практику діяльності підприємства.

Комплексний системний підхід до розкриття теми роботи полягає в тому, що предмет дослідження розглядається з різних точок зору – з позицій теоретичної бази і практичних напрацювань, умов його реалізації на підприємстві, аналізу, обґрунтування шляхів удосконалення тощо – в тісному взаємозв'язку та єдиній логіці викладу.

Застосування сучасної методології полягає в тому, що в процесі виконання аналізу стратегічних позицій підприємства й обґрунтування шляхів удосконалення окремих аспектів предмета та об'єкта дослідження студент повинен використовувати відомості про новітні досягнення в техніці і технологіях дослідження, застосовувати різноманітні методи

й засоби діагностичних досліджень, підходи до визначення та обґрунтування вибору критеріїв і показників експрес-діагностування виробничо-економічної системи або її елементів.

У процесі виконання індивідуального завдання, разом із теоретичними знаннями і практичними навичками за фахом, студент повинен продемонструвати здатність до науково-дослідної роботи та вміння творчо мислити.

Тема індивідуального завдання: *"Система екологічного управління довкіллям на великому промисловому підприємстві".*

Мета індивідуального завдання – формування практичних навичок та вміння їх застосовувати в процесі вирішення поставленого завдання.

Об'єктом індивідуального завдання є процеси впровадження на промислових підприємствах екологічної служби та системи управління навколишнім середовищем.

Предмет індивідуального завдання – сукупність теоретико-методичних підходів до формування системи екологічного управління довкіллям на великому промисловому підприємстві.

Індивідуальне завдання виконується студентом самостійно за консультування з викладачем протягом вивчення дисципліни відповідно до графіка навчального процесу.

Індивідуальне завдання видається викладачем на початку семестру, протягом якого вивчається дисципліна. Студент має надати індивідуальне завдання для перевірки наприкінці семестру, але не пізніше терміну проведення підсумкового контролю. Бали за виконання індивідуального завдання враховуються під час виставлення загальної оцінки з дисципліни.

Вимоги до оформлення. Формат аркуша – А4. Поля: ліве – 30 мм; праве, верхнє та нижнє – 20 мм. Шрифт Arial, розмір шрифту для основного тексту – кґ 14. Міжрядковий інтервал – множник 1,3. Не дозволяються виділення в тексті курсивом та підкреслення.

Обсяг індивідуального завдання повинен становити у друкованому варіанті 30 – 40 сторінок.

Кожен розділ розпочинають з нової сторінки. Назви розділів оформляються великими літерами по центру сторінки. Сторінки нумеруються у правому верхньому куті. На титульному аркуші номер сторінки не ставиться.

Вимоги до змісту. Індивідуальне завдання повинне складатися з таких елементів, як:

титульна сторінка;
зміст;
вступ (1,5 сторінки);
основна частина (27 – 37 сторінок);
висновок (1,5 сторінки);
список використаної літератури;
додатки (за необхідності).

Вступ повинен відображати наступні елементи: актуальність теми, проблемне поле теми, мету дослідження, об'єкт, предмет, завдання, базу та методи дослідження.

В **основній частині роботи** (може містити декілька підрозділів) студенти повинні:

розробити визначення теоретичних понять "екологічне управління", "система управління навколишнім середовищем", "екологічне аудіювання", "екологічний менеджмент";

довести необхідність впровадження на промислових підприємствах екологічної служби та системи управління навколишнім середовищем.

Висновки повинні містити обґрунтовані та змістові, практичні рекомендації щодо впровадження на промислових підприємствах екологічної служби та системи управління навколишнім середовищем.

Список використаної літератури слід розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 "Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання".

Додатки можуть бути включені за необхідності. У разі наявності кількох додатків оформляється окрема сторінка "ДОДАТКИ", номер якої є останнім, що включається до обсягу індивідуального завдання. Кожен додаток починають із нової сторінки. Відповідно до вимог, додаток називають у такий спосіб: "Додаток А", "Додаток Б" і т. д. за алфавітом, за винятком букв Г, Ґ, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, при цьому написи "Додаток...", "Продовження додатка..." та "Закінчення додатка..." пишуться малими літерами з першої великої і вирівнюються по правому краю сторінки. Допускається розподіл додатків на розділи типу "Додаток А.3". Ілюстрації, таблиці, формули нумерують відповідно до назви додатка, наприклад "рис. А.3".

6.2. Контрольні запитання для самодіагностики

Змістовий модуль 1 Екологічний менеджмент

Тема 1. Концепція екологічного менеджменту

1. Дайте визначення поняттю "суспільного здоров'я".
 2. Поясніть зв'язок між станом здоров'я населення та станом навколишнього середовища.
 3. Поясніть правове забезпечення екоменеджменту.
 4. Опишіть законодавчо-правову основу системи екологічного менеджменту.
 5. Охарактеризуйте державну систему екологічного менеджменту.
- Література: основна: [1; 3; 4; 7; 8].

Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту

1. Поясніть суть екологічного менеджменту.
 2. Екологічний менеджмент (мета, об'єкти, суб'єкти, предмет, функції).
 3. Прогноз екологічного менеджменту.
 4. Знання, які необхідні екоменеджеру.
 5. Опишіть організації, які реалізують процеси екологічного менеджменту.
 6. Функції екологічного менеджменту.
- Література: основна: [1; 3; 4; 7; 8].

Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту

1. Дайте визначення поняття "управління публічними фінансами".
2. Назвіть об'єкт та суб'єкт управління публічними фінансами.
3. Охарактеризуйте основні форми управління фінансами.
4. Назвіть основні фінансові інструменти.
5. На яких принципах базується управління публічними фінансами?
6. Які органи та інститути входять до організаційного складу фінансової системи України?

7. Яким чином розподіляються функції в управлінні фінансами між органами державної влади і управління?

8. Які основні функції виконує Міністерство фінансів України?

Література: основна: [1; 3; 4; 7; 8].

Змістовий модуль 2

Екологічний аудит

Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту

1. Розкрийте сутність поняття "екологічний аудит".
2. Назвіть цілі екологічного аудиту.
3. Визначте основні функції екологічного аудиту.
4. Назвіть основні принципи екологічної аудиторської перевірки.
5. Назвіть види екологічного аудиту відповідно до його принципів.

Література: основна: [6], додаткова: [11; 13; 15].

Тема 5. Система екологічного аудиту

1. Охарактеризуйте інспекторську перевірку.
 2. Наведіть класифікацію інспекторських перевірок за обсягом висвітлюваних питань.
 3. Опишіть підготовку інспектора до проведення перевірки.
 4. Зазначте матеріали, які розглядають у процесі перевірки.
- Література: основна: [6], додаткова: [11; 13; 15].

Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту

1. Поясніть періодичність проведення екологічного аудиту.
2. Охарактеризуйте стадії екологічного аудиту.
3. Опишіть попередню стадію екоаудиту.
4. Опишіть стадію власне аудиту.
5. Опишіть заключну стадію екоаудиту.
6. Поясніть основні чинники успіху екоаудиту.
7. Поясніть послідовність проведення екоаудиту підприємств.
8. Поясніть послідовність проведення аудиту викидів у атмосферу.
9. Поясніть послідовність проведення аудиту відходів.

10. Назвіть етапи, які формують процес екологічного аудиту.

11. Зазначте план проведення екологічного аудиту.

Література: основна: [6], додаткова: [11; 13; 15].

Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки

1. Назвіть права екоаудиторів.

2. Опишіть обов'язки екоаудиторів.

3. Вкажіть сферу використання екоаудиту та екологічної сертифікації.

4. Поясніть екологічний аудит у процесі експлуатації мінерально-сировинних ресурсів.

5. Опишіть зміст, цілі і завдання екологічного аудиту видів діяльності, пов'язаних із використанням мінерально-сировинних ресурсів.

6. Поясніть сутність картографічних еколого-географічних досліджень.

Література: основна: [6], додаткова: [11; 13; 15].

7. Індивідуально-консультативна робота

Індивідуально-консультативна робота здійснюється за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі індивідуальних занять, консультацій, перевірки та захисту завдань, що винесені на поточний контроль тощо.

Індивідуально-консультативна робота з теоретичної частини дисципліни проводиться у вигляді:

1) індивідуальних консультацій (запитання – відповідь стосовно проблемних питань теоретичного матеріалу дисципліни);

2) групових консультацій (розгляд типових прикладів, практики впровадження та використання нових методів та методик у виробничу практику).

Індивідуально-консультативна робота з практичної частини дисципліни проводиться у вигляді:

1) індивідуальних консультацій (розгляд практичних завдань стосовно яких виникли запитання);

2) групових консультацій (розгляд практичних ситуацій, рольових ігор, які потребують колективного обговорення).

Індивідуально-консультативна робота для комплексної оцінки засвоєння програмного матеріалу проводиться у вигляді:

- 1) індивідуального захисту самостійних та індивідуальних завдань;
- 2) підготовки рефератів для виступу на науковому семінарі;
- 3) підготовки тез доповідей для виступу на науковій конференції.

8. Методи навчання

У процесі викладання навчальної дисципліни для активізації навчального процесу передбачено застосування сучасних навчальних технологій, серед яких: лекції проблемного характеру, міні-лекції, семінари-дискусії, робота в малих групах, кейс-метод.

Розподіл форм та методів активізації процесу навчання за темами навчальної дисципліни наведено у табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Розподіл форм та методів активізації процесу навчання за темами навчальної дисципліни

Тема	Практичне застосування навчальних технологій
Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	<i>Лекція проблемного характеру з питання "Концепція екоефективності"</i>
Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	<i>Міні-лекція, семінар-дискусія з питання "Стан екологічного менеджменту на Україні"; презентація результатів роботи в малих групах</i>
Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	<i>Лекція проблемного характеру з питання "Міжнародні стандарти екологічного менеджменту"</i>
Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	<i>Міні-лекція, семінар-дискусія з питання "Принципи, що регулюють проведення екологічного аудиту: професійної етики, методологічні"; презентація результатів роботи в малих групах</i>
Тема 5. Система екологічного аудиту	<i>Міні-лекція, семінар-дискусія з питання "Формування системи екологічного менеджменту й екологічного аудиту в Україні та за кордоном"; презентація результатів роботи в малих групах</i>
Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	<i>Лекція проблемного характеру з питання "Правопорушення в сфері екологічного аудиту"</i>
Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки	<i>Кейс "Екологічний аудит у процесі проведення екологічної експертизи як засіб одержання достовірної екологічної інформації"</i>

Лекції проблемного характеру спрямовані на розвиток мислення студентів. Коло питань теми лекції обмежуються двома – трьома ключовими моментами, увага студентів концентрується на матеріалі, що не знайшов відображення в підручниках, використовується досвід закордонних навчальних закладів із роздаванням студентам під час лекцій друкованого матеріалу та виділенням головних висновків із питань, що розглядаються. У процесі викладання лекційного матеріалу студентам пропонуються питання для самостійного розміркування. При цьому лектор задає питання, які спонукають студента шукати вирішення проблемної ситуації. Така система примушує студентів сконцентруватися і почати активно мислити в пошуках правильної відповіді.

На початку проведення лекції проблемного характеру необхідно чітко сформулювати проблему, яку необхідно вирішити студентам. У процесі викладання лекційного матеріалу слід уникати прямої відповіді на поставлені запитання, а висвітлювати лекційний матеріал таким чином, щоб отриману інформацію студент міг використовувати під час вирішення проблеми.

Міні-лекції передбачають викладення навчального матеріалу за короткий проміжок часу й характеризуються значною ємністю, складністю логічних побудов, образів, доказів та узагальнень. Міні-лекції проводяться, як правило, як частина заняття-дослідження.

На початку проведення міні-лекції за вказаними вище темами лектор акцентує увагу студентів на необхідності представити викладений лекційний матеріал у так званому структурно-логічному вигляді. На розгляд виносяться питання, які зафіксовані у плані лекцій, але викладаються вони стисло. Лекційне заняття, проведене у такий спосіб, пробуджує у студента активність та увагу у ході сприйняття матеріалу, а також спрямовує його на використання системного підходу під час відтворення інформації, яку він одержав від викладача.

Лекції проблемного характеру та міні-лекції доцільно поєднувати з такою формою активізації навчального процесу, як робота в малих групах.

Робота в малих групах дає змогу структурувати лекційні або практично-семінарські заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного студента в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування.

Після висвітлення проблеми (у ході використання лекцій проблемного характеру) або стислого викладання матеріалу (під час міні-лекцій) студентам пропонується об'єднуватися у групи по 5 – 6 осіб та презентувати наприкінці заняття своє бачення та сприйняття матеріалу.

Презентації – виступи, перед аудиторією, що використовуються для подання певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань, інструктажу, для демонстрації нових товарів і послуг. Однією з позитивних рис презентації та її переваг під час використання в навчальному процесі, є обмін досвідом, який здобули студенти у ході роботи у певній малій групі.

Семінари-дискусії передбачають обмін думками та поглядами учасників щодо даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди і переконання, формують вміння формулювати думки та висловлювати їх, вчать оцінювати пропозиції інших людей, критично підходити до власних поглядів.

Кейс-метод – метод аналізу конкретних ситуацій, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів і передбачає розгляд виробничих, управлінських та інших ситуацій, складних конфліктних випадків, проблемних ситуацій, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу.

9. Методи контролю

Система оцінювання сформованих компетентностей у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту отримати залік, – 60 балів);

модульний контроль, що проводиться із урахуванням поточного контролю за відповідний змістовий модуль і має на меті *інтегровану* оцінку результатів навчання студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі заліку, відповідно до графіку навчального процесу.

Поточний контроль з даної навчальної дисципліни проводиться в таких формах:

активна робота на лекційних заняттях;

активна участь у виконанні практичних завдань;

активна участь у дискусії та презентації матеріалу на семінарських заняттях;

захист індивідуального завдання;

проведення поточного тестування.

Модульний контроль із даної навчальної дисципліни проводиться у формі поточної контрольної роботи. ***Поточна контрольна робота*** – це форма перевірки й оцінювання знань студентів у системі освіти у вищих навчальних закладах. Проводиться як проміжний міні-екзамен з ініціативи викладача.

Підсумковий/семестровий контроль проводиться у формі заліку.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів.

Оцінювання знань студента під час семінарських і практичних занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за такими критеріями:

розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;

ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни;

ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;

вміння поєднувати теорію з практикою під час розгляду виробничих ситуацій, розв'язання задач, проведення розрахунків у процесі виконання індивідуальних завдань та завдань, винесених на розгляд в аудиторії;

логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки;

арифметична правильність виконання індивідуального та комплексного розрахункового завдання.

Максимально можливий бал за конкретним завданням ставиться за умови відповідності індивідуального завдання студента або його усної відповіді всім зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує кількість балів. У ході оцінювання індивідуальних завдань увага також приділяється якості, самостійності та своєчасності здачі виконаних завдань викладачу, згідно з графіком навчального процесу. Якщо якась із вимог не буде виконана, то бали будуть знижені.

Поточна контрольна робота проводиться 2 рази за семестр та включає практичні завдання різного рівня складності відповідно до тем змістового модуля.

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів. Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів, є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, навички і прийоми виконання практичних завдань, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, само-реалізація на практичних та семінарських заняттях.

Порядок підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення заліку. Завдання охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей (див. табл. 2.1).

Завданням заліку є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. В умовах реалізації компетентнісного підходу залік оцінює рівень засвоєння студентом компетентностей, що передбачені кваліфікаційними вимогами. Кожне завдання складається із 30 тестових питань та 2 практичних задач. Максимальна кількість балів для оцінки завдань заліку – 35. Кожне завдання заліку оцінюється окремо: тестові питання – 25 балів; практичне завдання 2 – 5 балів; практичне завдання 3 – 5 балів. Типова структура заліку з навчальної дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" наведена у додатку Б.

Студент, який із поважних причин, підтверджених документально, не мав можливості брати участь у формах поточного контролю, тобто не склав змістовий модуль, має право на його відпрацювання у двотижневий термін після повернення до навчання за розпорядженням декана факультету відповідно до встановленого терміну.

Студент **не може бути допущений** до заліку, якщо кількість балів, одержаних за результатами перевірки успішності під час поточного та модульного контролю відповідно до змістового модуля впродовж семестру, в сумі не досягла 35 балів. Після екзаменаційної сесії декан факультету видає розпорядження про ліквідацію академічної заборгованості. У встановлений термін студент добирає залікові бали.

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих під підсумкового контролю, та балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: *"60 і більше балів – зараховано"*, *"59 і менше балів – не зараховано"* та заноситься у залікову *"Відомість обліку успішності"* навчальної дисципліни. У випадку отримання менше 60 балів студент обов'язково здає залік після закінчення екзаменаційної сесії у встановлений деканом факультету термін, але не пізніше двох тижнів після початку семестру. У випадку повторного отримання менше 60 балів декан факультету призначає комісію у складі трьох викладачів на чолі із завідувачем кафедри та визначає термін перескладання заліку, після чого приймається рішення відповідно до чинного законодавства: *"зараховано"* – студент продовжує навчання за графіком навчального процесу, а якщо *"не зараховано"*, тоді декан факультету пропонує студенту повторне вивчення навчальної дисципліни протягом наступного навчального періоду самостійно.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей студентів денної форми навчання наведена в табл. 10.1.

**Система оцінювання рівня сформованості
професійних компетентностей**

Професійні компетентності		Навчальний тиждень	Години	Методи та форми навчання		Оцінка рівня сформованості компетентностей		
						Форми контролю	Бали	
1	2	3	4	5	6	7	8	
	Змістовий модуль 1. Екологічний менеджмент						28	
Здатність використовувати науково-теоретичні засади екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Здатність аналізувати та порівнювати концепції екологічного менеджменту	1	Ауд.	2	Лекція	Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	Робота на лекції	1
			Ауд.	4	Практичне заняття	Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	Активна участь у виконанні практичних завдань	3
			CPC	9	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання практичних завдань	Перевірка домашніх завдань на практичних заняттях	3
	Здатність порівнювати принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	2	Ауд.	2	Лекція	Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	Робота на лекції	1
			Ауд.	4	Практичне заняття	Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	Активна участь у виконанні практичних завдань	3
			CPC	10	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання практичних завдань	Перевірка домашніх завдань на практичних заняттях	3

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4		5	6	7	8
	Знання стандартів екологічного менеджменту	3	Ауд.	2	Лекція	Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	Робота на лекції	1
			Ауд.	4	Практичне заняття	Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	Робота в групах. Активна участь у виконанні практичних завдань	10
			СРС	9	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання практичних завдань	Перевірка домашніх завдань на практичних заняттях	3
Змістовий модуль 2. Екологічний аудит								73
			Ауд.	2	Лекція	Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	Робота на лекції	1
			Ауд.	4	Практичне заняття	Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	Активна участь у виконанні практичних завдань. Робота в групах. Виконання тестових завдань	4
Здатність проводити екологічний аудит	Здатність визначати необхідність проведення екологічного аудиту	4	СРС	10	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання практичних завдань	Перевірка домашніх завдань на практичних заняттях	4
	Здатність оцінювати систему екологічного аудиту	5	Ауд.	2	Лекція	Тема 5. Система екологічного аудиту	Робота на лекції	1

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4		5	6	7	8
			Ауд.	4	Практичне заняття	Тема 5. Система екологічного аудиту	Активна участь у виконанні практичних завдань. Робота в групах. Виконання тестових завдань	10
			СРС	9	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання практичних завдань	Перевірка домашніх завдань на практичних заняттях	4
	Здатність проводити екологічний аудит	6	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	Робота на лекції	1
			Ауд.	4	Практичне заняття	Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	Активна участь у виконанні практичних завдань. Робота в групах. Виконання тестових завдань	4
			СРС	10	Підготовка до занять	Пошук, добір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання практичних завдань	Перевірка домашніх завдань на практичних заняттях	4
	Здатність проводити аудиторську перевірку	7	Ауд.	2	Лекція	Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки	Робота на лекції	1
			Ауд.	4	Практичне заняття	Проведення підсумкового модульного контролю	Підсумковий модульний контроль	35

Закінчення табл. 10.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			CPC 9	Підготовка до занять	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до підсумкового модульного контролю	Перевірка знань	3
			108	Загальна максимальна кількість балів із дисципліни			100
					з них		
					поточний контроль:		65
					підсумковий контроль:		35

Максимальну кількість балів, яку може накопичити студент протягом тижня за формами та методами навчання, наведено в табл. 10.2.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця (табл. 10.3).

Таблиця 10.2

Розподіл балів за темами та тижнями

Теми змістового модуля		Тижні	Лекції	Практичні заняття	Завдання за темами	Перевірка самостійної роботи студента	Поточні контрольні роботи	Залік	Сума балів
1		2	3	4	5	7	8	9	10
Змістовий модуль 1	Тема 1. Концепція екологічного менеджменту	1	1	1	2	3	—	—	28
	Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту	2	1	1	2	3	—	—	
	Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту	3	1	1	3	3	6		
Змістовий модуль 2	Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту	4	1	1	3	4	—	—	72
	Тема 5. Система екологічного аудиту	8	1	1	3	4	—	—	
	Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту	6	1	1	3	4	6	—	

1	2	3	4	5	7	8	9	10
Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки	7	1	1	2	–	–	35	
Усього балів		7	7	18	21	12	35	100

Оцінки за цією шкалою заносяться до відомостей обліку успішності, індивідуального навчального плану студента та іншої академічної документації.

Таблиця 10.3

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		

11. Рекомендована література

11.1. Основна

1. Андрейцев В. І. Екологічне право : курс лекцій у схемах / В. І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 452 с.

2. Галушкіна Т. П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) / Т. П. Галушкіна. – Одесса : НАН України. Інститут проблем ринку і економік-екологічних досліджень, 2000. – 280 с.

3. Галушкіна Т. Екологічний менеджмент в Україні // Економіка України, 1999. – № 6. – С. 78–83.

4. Гринин А. С. Экологический менеджмент / А. С. Гринин, Н. А. Орехов, С. Шмидхейни. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 203 с.
5. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемчушенка. – К. : ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2005. – 848 с.
6. Екологічний аудит : посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін. – К. : Символ-Т, 1997. – 221с.
7. Екологічний менеджмент : навч. посіб. / за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – К. : Знання, 2006. – 366 с.
8. Малишко М. І. Екологічне право України : навч. посіб. / за ред. академіка Ярчука В. З. – К. : Юридична школа, 2001. – 392 с.
9. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Мельника Л. Г. та к.е.н., проф. Шапочки М. К. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2005. – 759 с.
10. Основы экологического аудита : учеб. пособ. / под ред. А. Т. Никитина, С. А. Степанова. – М. : МНЭПУ, 2001. – 390 с.

11.2. Додаткова

11. Проектування системи управління та менеджменту : практикум / за ред. Й. С. Завадського. – К. : Урожай, 1994. – 208 с.
12. Серов Г. П. Экологический аудит / Г. П. Серов. – М. : Изд-во "Экзамен", 2000. – 767 с.
13. Шевчук В. Я. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід : посібник для екологічного менеджменту / В. Я. Шевчук. – К. : Символ-Т, 1997. – 247 с.
14. Шевчук В. Я. Екологічний аудит: Навколишнє природне середовище. Екоменеджмент. Екостандарти. Підприємство. Стратегія. Екологічна безпека. Конкурентоспроможність. Екопідприємство : підручник для студентів екологічних спеціальностей / В. Я. Шевчук. – К. : Вища школа, 2000. – 344 с.
15. Шевчук В. Я. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.

11.3. Інформаційні ресурси

16. ДСТУ ISO 14001 – 1997. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування : чинний з 18.08.1997. К : Держстандарт України, 1997. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=6407.

17. ДСТУ ISO 14004 – 1997. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення: чинний з 18.08.1997. К : Держстандарт України, 1997. – 41с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://budstandart.ua/read/document/show/3105358/id/3095770?submenu=10722>.

18. ДСТУ ISO14010 – 1997. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи : чинний з 18.08.1997. К : Держстандарт України, 1997. – 11с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkomplektstroy.bud-inform.com.ua/norms/view/dstu/855/>.

19. ДСТУ ISO 14011 – 1997. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем : чинний з 18.08.1997. К : Держстандарт України, 1997. – 14 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://budstandart.ua/read/document/show/3105711/id/3095772?submenu=10722>.

20. ДСТУ ISO 14012 – 1997. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту: Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології : чинний з 18.08.1997. К : Держстандарт України, 1997. – 12 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=6045.

Додатки

Додаток А
Таблиця А.1

Структура складових професійних компетентностей з навчальної дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні" за Національною рамкою кваліфікацій України

Складові компетентності, яка формується в рамках теми	Мінімальний досвід	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність та відповідальність
1	2	3	4	5	6
Тема 1. Концепція екологічного менеджменту					
Використовувати методи й інструменти екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Сутність поняття екологічний менеджмент у публічному адмініструванні та вихідні положення цього процесу, основні види методів екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Розуміння сутності, принципів, об'єктів, суб'єктів й інструментів екологічного менеджменту у публічному адмініструванні; знання методології дослідження й удосконалення екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Уміння використовувати загальнонаукові та конкретнонаукові методи для дослідження механізму екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Здатність до роботи у команді з іншими студентами у процесі обговорення необхідності екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Здатність брати ініціативу і формулювати власну позицію щодо обґрунтування методології дослідження екологічного менеджменту у публічному адмініструванні
Тема 2. Сутність, принципи і функції сучасного екологічного менеджменту					
Приймати управлінські рішення щодо модернізації екологічного менеджменту у публічному адмініструванні, використовуючи європейські підходи та вітчизняний досвід	Сутність поняття екологічний менеджмент. Зарубіжний досвід реалізації екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Знання про сутність екологічного менеджменту у публічному адмініструванні, механізму його реалізації у країні; знання основних критеріїв ефективної реалізації екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Уміння обґрунтовувати критерії для оцінювання наслідків прийнятих управлінських рішень щодо екологічного менеджменту у країні	Здатність дотримуватися соціальних норм і правил у процесі співпраці з іншими студентами під час формування своєї власної позиції щодо ефективних шляхів реалізації екологічного менеджменту	Здатність брати на себе відповідальність за прийняття індивідуальних й колективних рішень у процесі вибору шляхів ефективної реалізації екологічного менеджменту у країні

1	2	3	4	5	6
Тема 3. Стандарти екологічного менеджменту					
Оцінювати вплив застосування різних інструментів і методів екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Основні стандарти екологічного менеджменту, прийняті у країні	Знання методологічних основ розрахунку основних показників відповідно до стандартів екологічного менеджменту, прийнятих у країні	Уміння розраховувати основні показники та застосовувати їх економічну сутність для ефективного екологічного менеджменту у публічному адмініструванні	Здатність налагоджувати ефективну комунікацію у групі щодо використання інтерпретації основних показників для обґрунтування напрямів екологічного менеджменту	Здатність брати на себе відповідальність за наслідки використання висновків після розрахунку основних показників у процесі екологічного менеджменту у публічному адмініструванні
Тема 4. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту					
Обґрунтовувати критерії для оцінювання наслідків прийнятих управлінських рішень щодо напрямів екологічного аудиту	Сутність екологічного аудиту у системі екологічного менеджменту	Знання про сутність екологічного аудиту у системі екологічного менеджменту, особливості екологічного обліку і звітності	Уміння обґрунтовувати критерії для проведення екологічного аудиту	Здатність дотримуватися соціальних норм і правил у процесі співпраці з іншими студентами у ході формування своєї власної позиції щодо ефективних шляхів реалізації екологічного аудиту	Здатність брати на себе відповідальність за прийняття індивідуальних і колективних рішень у процесі вибору шляхів ефективної реалізації екологічного аудиту
Тема 5. Система екологічного аудиту					
Оцінювати вплив застосування різних інструментів і методів екологічного аудиту на основні макроекономічних параметрів країни	Структура екологічного обліку, права та обов'язки замовника і виконавця екологічного аудиту	Знання загальних вимог до системи екологічного обліку на підприємстві; основних стандартів екологічної звітності підприємства	Уміння розробляти та організовувати заходи щодо проведення екологічного аудиту; складання звіту про екологічний аудит	Здатність налагоджувати ефективну комунікацію у групі щодо використання інструментів екологічного аудиту	Здатність брати ініціативу і формулювати власну позицію щодо обґрунтування вибору інструментів екологічного аудиту
Тема 6. Особливості здійснення екологічного аудиту					
Обґрунтовувати критерії для оцінювання наслідків прийнятих управлінських рішень у сфері екологічного аудиту	Критерії аудиту, вимоги до розроблення програми аудиту. Сфери відповідальності у процесі проведення аудитів	Знання загальних вимог до здійснення природоохоронної політики, вимог до кваліфікації, компетентності та особистих якостей аудиторів, систем менеджменту якості та екологічних аудиторів	Уміння готувати аналітичні довідки, пропозиції, доповіді щодо діяльності в сфері аудиту відповідно до міжнародних стандартів	Здатність до роботи у команді у процесі обговорення результатів, що характеризують ефективність реалізації екологічного аудиту	Здатність брати на себе відповідальність за наслідки прийнятих рішень щодо реалізації рішень екологічного аудиту

Закінчення додатка А

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4	5	6
Тема 7. Організаційно-правові аспекти аудиторської перевірки					
Основні значення та законодавча база здійснення екологічного аудиту	Знання основного призначення та порядок здійснення екологічного аудиту	Знання нормативно-правових основ та основних напрямків, значень приватизаційного та інвестиційного, екологічного аудиту за умов ринкової економіки	Уміння оцінювати стан екологічних показників окремих видів діяльності промислового підприємства (господарського об'єкта, організації), відповідно до законодавчої бази екологічного аудиту	Здатність до роботи у команді у процесі обговорення результатів розрахунків показників, що характеризують ефективність реалізації аудиторської перевірки	Здатність брати ініціативу та формулювати власну позицію, приймати оптимальні рішення щодо здійснення моніторингу, експертизи, оцінювання очікуваних результатів екологічного аудиту

Типова структура заліку з навчальної дисципліни "Екологічний менеджмент у публічному адмініструванні"

Завдання 1. Дати відповіді на тестові запитання.

1. Скеровувач управлінських дій, особа або група осіб, що реалізує управлінські відносини в галузі охорони і раціонального використання довкілля – це ...

2. Складова еколого-економічного механізму, взаємопов'язана з інженерно-економічною діяльністю, із обґрунтуванням рекомендацій екологічного аудиту, експертизи, еколого-економічних рішень, екологічних програм та проектів – це:

- а) екологічний маркетинг;
- б) екологічний менеджмент;
- в) екологічний інжиніринг;
- г) екологічна стандартизація.

3. Дієва система законодавчо-нормативних положень та заходів її реалізації, покликана забезпечити захист екологічних, економічних, соціально-правових інтересів суспільства, господарюючих суб'єктів і кожного громадянина – це ...

4. Системна перевірка об'єкта спеціально уповноваженим органом з метою підтвердження того, що виріб, послуга, процес відповідають певним вимогам чи технічним умовам – це:

- а) екологічна експертиза;
- б) екологічна сертифікація;
- в) екологічна стандартизація;
- г) екологічний аудит.

5. Ціна використання і забруднення довкілля, а також еколого-економічні витрати поточного і перспективного періодів, екологічна рента, екологічна шкода від використання ресурсів – це

6. У яких роках набули свого розвитку процесний та ситуаційний підходи?

7. Сукупність повідомлень, які об'єктивно відображають розвиток господарських і природних процесів, що передаються каналами зв'язку для здійснення управління – це:

- а) потоки інформації;
- б) значення інформації;
- в) достовірність інформації;
- г) класифікація інформації.

8. Кейс-підхід до управління набув свого розвитку:

- а) наприкінці 50-х років;
- б) у середині 70-х років;
- в) у 80-х роках;
- г) на початку 2000 р.

9. Науково-практична діяльність спеціально уповноважених органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізуванні, оцінюванні передпроектних, проектних та інших матеріалів та об'єктів, реалізація і діяльність яких можуть негативно впливати або вже впливають на стан довкілля, і підготовка висновків про їх відповідність певним нормам і правилам – це:

- а) екологічна експертиза;
- б) екологічний маркетинг;
- в) екологічний аудит;
- г) екологічний менеджмент.

10. Стандарти серії ISO 14 000 почали розробляти:

- а) з кінця 70-х років;
- б) з початку 80-х років;
- в) з початку 90-х років;
- г) з кінця 90-х років.

11. Що становить система відносин між організацією та контролюючими природоохоронними структурами, яка виникає і формується у процесі використання методів впливу на природоохоронну діяльність та екологічні несприятливі ситуації?

12. Вид діяльності, зумовлений необхідністю розподілу праці та спеціалізацією у сфері управління з метою ефективного вирішення комплексу екологічних проблем – це:

- а) функції екологічного менеджменту;
- б) принципи екологічного менеджменту;
- в) мета екологічного менеджменту;
- г) об'єкти екологічного менеджменту.

13. Який з інструментів екологічного менеджменту становить документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта, що містить збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення його відповідності чинному законодавству:

- а) об'єкт екологічного менеджменту;
- б) предмет екологічного менеджменту;
- в) суб'єкт екологічного менеджменту;
- г) функції екологічного менеджменту?

14. Засоби впливу на соціально-економічні процеси, які дають змогу не допустити або мінімізувати негативні наслідки в результаті використання природного середовища – це:

- а) механізми екологічного менеджменту;
- б) інструменти екологічного менеджменту;
- в) функції екологічного менеджменту;
- г) предмет екологічного менеджменту.

15. Об'єктивність процесу екологічного аудиту досягається ...

16. За розрахунками, за умови зростання рівня промислового виробництва у 2 рази без оновлення основних фондів природоохоронного призначення, викиди забруднюючих речовин збільшаться у:

- а) 4 рази;
- б) 6 разів;
- в) 8 разів;
- г) 10 разів.

17. Здатність навколишнього природного середовища витримувати встановлене максимальне навантаження – це:

- а) несуча ємність навколишнього природного середовища;
- б) потенціал антропогенного навантаження;
- в) екологічна ємність території;
- г) потенціал самовідновлення території.

18. Управління, яке поширюється на навколишнє середовище держави і регіону, екосистеми морів, водогосподарські басейни, лісові ресурси Полісся і Карпат, називають:

- а) мікроекологічним;
- б) макроекологічним;
- в) національним;
- г) локальним.

19. Органи управління у галузі охорони природного середовища поділяють на групи.

20. Громадські природоохоронні організації у світі почали створювати у

21. До третьої групи органів управління у галузі охорони природного середовища належать:

а) органи спеціального функціонального управління;

б) органи, діяльність яких пов'язана із попередженням або усуненням негативних наслідків техногенних впливів і порушень норм екологічної безпеки;

в) структури, які безпосередньо, чи опосередковано управляють певними видами природних ресурсів у межах своєї компетенції або своєю діяльністю впливають на довкілля;

г) органи спеціалізованого галузевого управління.

22. Екологічні ризики інновацій контролюють за допомогою

23. Можливість виникнення несприятливих для життєдіяльності суспільства обставин і ситуацій, зумовлених антропогенними чи природними факторами і впливами – це:

а) екологічний ризик;

б) екологічна небезпека;

в) потенційна техногенна небезпека;

г) несприятливі природно-антропогенні процеси.

24. Для оцінювання стійкості екосистем використовують показники:

а) самоочищення;

б) стабільності;

в) саморегуляції;

г) самовідновлення.

25. Імовірність втрат і ресурсів, зниження чи недоотримання прибутків, збільшення витрат суб'єктами інноваційного процесу внаслідок деструктивного впливу інновацій на навколишнє середовище – це ...

26. Продукція високої споживчої якості і конкурентоспроможності, що відповідає стандартам якості і екологічним вимогам, що належним чином сертифікована та має екологічне маркування – це:

а) екологічно чиста продукція;

б) екологічно безпечна продукція;

- в) екологічно безпечні продукти харчування;
- г) екологічно чисті харчові продукти.

27. Система цілей і дій органів державної влади з управління екологічною безпекою, регулювання стану навколишнього середовища, якості довкілля, відтворення, раціонального використання природних ресурсів у межах певної території – це ...

28. Управління, яке поширюється на території районів, підприємств, окремих природних об'єктів, називають ...

29. Сучасна біополітика (екополітика) сформувалася: у роках. століття.

30. Плата за зниження якості структурних елементів навколишнього природного середовища, що сталося в результаті володіння і користування ними на основі нормативів – це

Завдання 2. Складання звіту з екологічного аудиту. Вивчення вимог міжнародних та національних стандартів щодо аудиторських звітів.

План

1. Структура звіту з екологічного аудиту.
2. Стандарт аудиторського звіту Європейського банку реконструкції і розвитку.
3. Структура звіту з оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

Завдання 3. Підбір методики проведення і типу екологічного аудиту.

План

1. Основні критерії вибору методики проведення екоаудиту.
2. Структура протоколу (переліку питань) екологічного аудиту (на прикладі підприємства цукрової промисловості).
3. Характеристика основних елементів протоколу екологічного аудиту.

Зміст

Вступ.....	3
1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	4
3. Програма навчальної дисципліни	6
4. Структура навчальної дисципліни.....	8
5. Теми та плани семінарських (практичних) занять	9
5.1. Приклади типових практичних завдань за темами	11
6. Самостійна робота	12
6.1. Індивідуальне завдання	15
6.2. Контрольні запитання для самодіагностики.....	18
7. Індивідуально-консультативна робота	20
8. Методи навчання	21
9. Методи контролю	23
10. Розподіл балів, які отримують студенти	26
11. Рекомендована література.....	31
11.1. Основна.....	31
11.2. Додаткова	32
11.3. Інформаційні ресурси	33
Додатки.....	34

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Робоча програма
навчальної дисципліни
"ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ
У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ"
для студентів спеціальності
8.15010008 "Публічне адміністрування"
денної форми навчання**

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладачі: **Кайнова** Тетяна Володимирівна
Соболев Вадим Григорович

Відповідальний за випуск *Гавкалова Н. Л.*

Редактор *Ковальчук М. А.*

Коректор *Ковальчук М. А.*

План 2015 р. Поз. № 96 ЕВ. Обсяг 43 с.

Видавець і виготівник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Леніна, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*